

УДК 1:001 + 316.61

Н. П. Лазуріна,

кандидат філософських наук, викладач

(Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова Державного університету телекомунікацій)

ПАТРІОТИЗМ ТА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ЯК ЦІННІСНІ СКЛАДОВІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У статті проаналізовано вплив патріотизму та національної ідеї на процес формування громадянської компетентності особистості в сучасному українському суспільстві. Досліджено взаємозв'язок патріотизму та національної ідеї як закономірності у становленні та розвитку сучасної держави. Обґрунтовано, що на процес становлення правової держави та громадянського суспільства в Україні великою мірою буде впливати взаємозв'язок патріотизму та національної ідеї у складі громадянської компетентності особистості.

Ключові слова: патріотизм, національна ідея, громадянська компетентність особистості.

Постановка проблеми. Кожне самостійне суспільство прагне виховати свідомих, активних суб'єктів суспільного і політичного життя. З іншої сторони, для особистості громадянина соціальна діяльність, мотивом якої є користь для суспільства, відповідає потребам у самореалізації, підвищує рівень самооцінки та сприяє визнанню іншими людьми його самоцінності. В сучасному українському соціумі поки що немає тих об'єктивних, тривало діючих і сталих історичних підстав для стабільного розгортання громадянської сфери на рівні світових зразків. Великою мірою це зумовлено відсутністю власної державницької історії, яка виховує не тільки такі людські чесноти, як державницьке мислення, патріотизм, повага до особистості, дотримання загальних, побудованих на достоїнстві людини, правил поведінки, але й такі дуже важливі для сьогоденного державницького розвитку українського соціуму, як громадянська позиція, громадянська активність, знання громадянських прав і свобод, а також обов'язків, громадянська компетентність врешті. Фактично, ставши на шлях незалежності, український народ все починає з нуля. Це накладає відповідний відбиток на процес як актуалізації, так і створення відповідного середовища для формування громадянської компетентності особистості.

Мета статті – проаналізувати вплив патріотизму та національної ідеї на процес формування громадянської компетентності особистості в сучасному українському суспільстві. Обґрунтувати вплив взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї у складі громадянської компетентності особистості на процес становлення та розвитку правової держави та громадянського суспільства в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед небагатьох дослідників проблеми формування громадянської компетентності особистості на Заході – Р. А. Даль та Х. Мюнклер, на вітчизняному просторі – О. Пометун, Т. Смагіна, М. Михайліченко, І. Єрмаков, Г. Несен, І. Тараненко. Науковий аналіз патріотизму та національної ідеї посідає важливе місце в працях сучасних українських учених В. Андрущенко, В. Беха, М. Михальченка, М. Розумного, Т. Безверхої, В. Воловика, В. Заблоцького, Р. Додонова і багатьох інших дослідників.

Викладення основного матеріалу. Громадянська компетентність особистості, на нашу думку, являється ключовою компетентністю особистості тому, що це певний стан людського індивіда, громадянське буття якого є адекватним стану соціуму, в якому цей індивід здійснює власну життєдіяльність [1: 102]. Громадянин – людина, яка ідентифікує себе з певною країною, що породжує в неї певні духовно-моральні почуття щодо встановлених у ній порядків, її історії й культури, а також наділена відповідним юридичним статусом, що є підставою для володіння певними правами (приміром, такими, як право на державне забезпечення й захист, виборче право, право на представництво інтересів в органах державної влади, свободу слова й асоціацій, право на житло, роботу, освіту, медичну і матеріальну допомогу, на захист безпеки і власності тощо). Ідеальний громадянин – це модель особи, яка цікавиться державними справами і поінформована про них; коли це потрібно, виконує громадянській обов'язок голосування; голосуючи, діє "раціонально", обмірковуючи проблеми сьогодення та приймаючи рішення, що ґрунтуються на власній думці громадянина з цих проблем; цікавиться станом справ у суспільстві взагалі та є активним у громадянському житті [2: 646, 647].

Таким чином, визначальними кваліфікаційними характеристиками громадянської компетентності є патріотизм, моральність, правосвідомість, політична освіченість, ділова активність. Серед основних морально-етичних, ціннісних якостей громадянина треба назвати такі, як гуманізм, людяність, толерантність, повагу до Батьківщини, держави та її символики; повага до народу, його традицій та мови; повага таких базових цінностей, як свобода, рівність, солідарність, порозуміння та інші.

Отже, патріотизм та національна ідея виступають одночасно як мотивуючі чинники розвитку сучасної української держави і ціннісні складові громадянської компетентності особистості. "У процесі розбудови самостійних держав, що створені в результаті розпаду СРСР, питання патріотизму набуває особливої гостроти, оскільки по-перше, мотивують сам факт становлення та розвитку

незалежної країни, по-друге, є формою виявлення зв'язку громадянина та держави, по-третє, сприяють самоідентифікації особистості. Значного розвитку набуває й національна ідея як загальна мета розвитку суспільства" [3: 1]. Політична теорія визначає націю як політичну спільноту, яка об'єднує всіх громадян держави незалежно від їх етнічного й соціального походження, культурно-мовних та інших особливостей. По суті в теоретичному плані національна свідомість включає в себе ідеологію даної нації, основним елементом якої є національна ідея, тобто ідея історичного призначення, відповідних ціннісних і духовних орієнтирів, або мета існування нації та шляхів досягнення цієї мети. Даремно обстоювати, розвивати і реалізовувати національні інтереси, якщо в країні, особливо серед молодого покоління, не ведеться належної роботи з формування вкрай необхідної національної свідомості.

Функціональна роль феномена громадянства значною мірою залежить від того, наскільки ця якісна характеристика поширена, типова для нації, тобто "націоналізована". Дієвість моральних якостей особистості може значною мірою зростати за умови їх поєднання з позитивними характеристиками національної свідомості й самосвідомості особистості, яка суттєво розширює спектр бачення людиною тих значущих громадянських, національних, вагомих у державному сенсі цілей, на досягнення яких вона може спрямовувати свій моральний потенціал. Цілком зрозуміло, що зденационалізована особистість ніколи не зможе стати справжнім громадянином.

Практику формування громадянських цінностей треба організовувати відповідно до історичних, економічних, психологічних особливостей конкретної спільноти, відповідно до виховних традицій, що склалися протягом тривалого історичного періоду. Особистість, яка є патріотом, уболіває за долю Вітчизни, почуття відповідальності за сучасне й майбутнє нації, держави є для неї реальним виявом громадського обов'язку. Патріотизм, безумовно, проявляється не тільки в героїчних вчинках і жертвах у критичних для батьківщини часах, а, передусім, це – відповідальність в ставленні до своїх громадських обов'язків; сумлінне виконання своїх професійних завдань, родинних обов'язків та інших видів своєї діяльності, порядність, чесність. Отже, патріотизм – це почуття, спрямовані на батьківщину і народ, ці обидва складника патріотизму повинні поєднуватися і підсилювати один одного. В нинішніх умовах патріотизм повинен виявлятися насамперед у громадянській гідності і мужності, готовності громадянина відстоювати вищі демократичні цінності, які повинні бути закладені в основи незалежності української держави. "Патріотизм – це позиція особистості, яка характеризується почуттям любові до вітчизни, готовністю до практичної діяльності заради втілення в життя державних інтересів та ідеалів, повагою до законів держави та ототожненням власних інтересів з інтересами держави, в якій проживає особистість. Головними елементами патріотизму є любов суб'єкта патріотизму до об'єкта, історична пам'ять, інтереси суб'єкта патріотизму, що органічно узгоджуються з цілями існування об'єкта патріотизму. Національна ідея – це уявлення певної нації про те, яке місце вона займає в об'єктивній реальності, усвідомлення свого історичного минулого і формулювання на основі аналізу минулого і теперішнього стану мети свого існування" [3: 4, 5].

Як зазначають фахівці, західноєвропейський варіант досягнення громадянської єдності, коли громадянську і національну єдність фактично не розрізняють, був досягнутий переважно завдяки ранньому виникненню національної держави. В такому разі, поціновування незалежної держави і поціновування культурної самобутності даної нації мислили як два аспекти одного і того ж розуміння нації. Щоправда фактично важливу роль відігравали також культурні чинники (особливо мова), в окремих випадках – релігія. Тому натуралізація, внаслідок якої іноземець набуває права громадянства, включає, зокрема, оволодіння національною мовою. Але національну належність все-таки мислять крізь призму громадянства. Тому, що національна ідея заснована на патріотизмі, за змістом і формою матиме національний характер, але повинна вбирати в себе загальнолюдські цінності, бути зрозумілою і близькою для сприйняття усім населенням. Отже, європейській громадянській простір був створений не за одне століття. Він започаткований ще унікальними цивілізаційними досягненнями давньогрецьких полісів та Римської імперії, які в ході історії дбайливо зберігалися, вдосконалювалися і крізь непрості випробування дійшли до наших днів, створивши в наші дні єдиний громадянський простір у межах Європейського Союзу.

Для сучасних процесів розбудови незалежної української держави і формування громадянського суспільства в Україні проблема взаємозв'язку патріотизму і національної ідеї виявилася надзвичайно актуальною. Так само, як в свій час, цей зв'язок визначив державний і громадський розвиток європейських націй, так само і в наш час він буде відігравати важливу роль у формуванні української державності і формуванні громадянської компетентності українця.

На жаль дослідники стану взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї на етапі сучасного розвитку української державності констатують: "...догматизований характер національної ідеї, відсутність ідеології державного розвитку, перебування патріотизму в латентному стані, відсутність спрямованості патріотизму на державу, його місцевий, споглядальний характер, втрата гармонійності між патріотизмом та національною ідеєю, абсолютизація однієї зі сторін цього взаємозв'язку, що проявляється в поширенні

у суспільній свідомості націоналізму та у прагненні певних суспільних та політичних сил його використати у діяльності політичних партій та державній політиці" [3: 11].

Серед основних перешкод формування громадянина-патріота в сучасному українському суспільстві можна виділити не домінуюче положення взаємозв'язку патріотизму та національної ідеї в ідеології державного розвитку та загалом низький рівень громадянської культури.

Громадянська культура – різновид політичної культури, її вищий щабель. Вона передбачає, що суб'єкти політичного процесу в своїй діяльності керуються, насамперед, інтересами всього суспільства і саме йому підпорядковують свої часткові, корпоративні цілі, що дії цих суб'єктів спрямовуються на дотримання громадянського консенсусу і здійснюються в межах правової держави. Як показує світовий досвід, саме громадянськість змушує кожну людину відчувати себе частиною держави, відповідати за її справи і одночасно примушувати державу бути відповідальною перед своїм народом. Громадянська культура визначається не тільки правовими, а й етичними (моральними) чинниками політичної діяльності, тому, що громадянськість — одна із найважливіших ознак інтелігентності і цивілізованості суспільства.

Громадянська культура – це своєрідна "соціальна спадковість" процесу формування громадянських прав і свобод людини, її громадянської компетентності. Це означає, що і громадянська компетентність конкретної особистості – процес, який невіддільний від фундаментальних тенденцій формування громадянської компетентності людини, що виявляється в тому чи іншому соціумі. Це означає також і те, що, наприклад, справа формування громадянських якостей людського індивіда – це завжди контекст конкретних громадянських засад соціуму, де здійснює свою життєдіяльність цей індивід і що його громадянські якості – своєрідний наслідок дії найрізноманітніших факторів його соціалізації, в тому числі громадянської культури суспільства і основних засад функціонування громадянської компетентності людини даного суспільства.

Що ж необхідно подолати у своїй свідомості кожному українцю для формування найважливіших ціннісних складових громадянської компетентності – патріотизму та національної ідеї у всій їх повноті та якості. Бо ж людина, як відомо, є творчою сутністю. Вона ніколи не залишається в певних рамках власного буття, вона завжди прагне вийти за них. Вдосконалюючи свої найрізноманітніші сили, загалом вдосконалює і себе. Наявність об'єктивних можливостей такого вдосконалення – необхідна, однак невіршальна його умова, в якості якого треба завжди мати на увазі внутрішній стимул. І цей стимул, безперечно, є у кожного українця-патріота, це – побудова демократичної, правової держави і формування громадянського суспільства на основі кращих світових зразків.

Актуальною залишається проблема подолання нашої надзвичайно міфологізованої радянським минулим свідомості, недопущення завищених соціальних очікувань, такого способу думання, коли все зводиться до власного соціального комфорту, соціального утримання та політичного інфантилізму. Важливим є також, підвищення рівня правової освіти, адже від правової свідомості кожного громадянина залежить ставлення громадян до закону та до виконання закону. Становлення громадянського суспільства можливе тоді, коли етнос перетворюється в націю, тобто коли етнічна спільність трансформується в спільність людей – громадян, здатних до усвідомленого, вільного вибору свого державного самовизначення.

Висновки. Щоб вивести людину із стану індіферентності та сліпоти, по відношенню до всього державного і суспільного, необхідно включати її в державний організм, спрямувати на ту відповідальність, яка з цим пов'язана, і на ті обов'язки, що з цього випливають. Тому основними чинниками, що будуть впливати на процес становлення патріотизму та національної ідеї як ціннісних складових громадянської компетентності особистості можна виділити такі: формування та поширення ідеології державного розвитку, підвищення відповідальності держави перед суспільством, формування відкритості влади, формування відчуття особистісної соціальної значущості та відповідальності у громадян; виведення національної ідеї із догматизованого стану, наповнення її новим, таким, що відповідає сьогоденним суспільним потребам, змістом; практична підтримка державою розвитку домінування патріотичних цінностей у суспільстві.

Перспективи подальшого дослідження. Перспективи подальшого дослідження розвитку патріотизму та національної ідеї у процесі формування громадянської компетентності особистості в сучасному українському суспільстві, на нашу думку, будуть зумовлені процесами глобалізації та інтеграції міжнародних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Лазуріна Н. П. Громадянська компетентність особистості : соціально філософський аналіз : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / Наталія Петрівна Лазуріна. – Київ, 2012. – 237 с.
2. Основи демократії : [навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів] / [авт. колектив: М. Бессонова, А. Бірюков, С. Бенірчук та ін. ; за заг. ред. А. Колодій ; М-во освіти і науки України, Ін-т вищої освіти АПН України – НИ, Україна-Канада проект "Демократична освіта", Інститут вищої освіти. – К. : Вид-во "Ай Бі", 2002. – 684 с.

3. Духовна-Кравченко О. С. Взаємозв'язок патріотизму та національної ідеї у становленні сучасної держави : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 "Соціальна філософія та філософія історії" / Олеся Сергіївна Духовна-Кравченко. – Київ, 2012. – 18 с.
4. Головатий М. Ф. Національні інтереси як основа формування державності : теоретико-методологічні засади / Микола Федорович Головатий // Український соціум. – 2003. – № 1 (2). – С. 86–95.
5. Громадський рух та становлення громадянського суспільства в Україні : матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, (Сімферополь 6-8 жовтня 2011 р.). – Сімферополь : ЦРОНІ, 2011. – 72 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Lazurina N. P. Gromadyans'ka kompetentnist' osobystosti : sotsial'no-filosofskyi analiz : dys. ... kand. filosof. nauk [The Person's Civil Competence : the Social and Philosophical Analysis] : dys. ... kand. filosof. nauk : 09.00.03 / Nataliia Petrivna Lazurina. – Kyiv, 2012. – 237 s.
2. Osnovy demokratii [Bases of Democracy] : [navch. posibnyk dlya studentiv vyshch. navch. zakladiv] / [avt. kolektyv : M. Bessonova, A. Biryukov, S. Benirchuk ta in. ; za zag. red. A. Kolodiy ; M-vo osvity i nauky Ukrainy, In-t vyshchoi osvity APN Ukrainy – NI, Ukrayna-Kanada proekt "Demokratychna osvita", Instytut vyshchoi osvity]. – K. : Vyd-vo "Ai Bi", 2002. – 684 s.
3. Dukhovna-Kravchenko O. S. Vzaemov'язok patriotyzmu ta natsional'noi idei u stanovlenni suchasnoi derzhavy [Interrelation of Patriotism and National Idea in Forming a Modern State] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filos. nauk : spets. 09.00.03 "Sotsial'na filosofiya ta filosofiya istoriyi" / Olesya Sergiyivna Dukhovna-Kravchenko. – Kyiv, 2012. – 18 s.
4. Golovaty M. F. Natsional'ni interesy yak osnova formuvannya derzhavnosti : teoretyko-metodologichni zasady [National Interests as a Basis of Forming the State System : Theoretical and Methodological Principles] / Mykola Fedorovych Golovaty // Ukrainyskyi sotsium [Ukrainian Society]. – 2003. – № 1 (2). – S. 86–95.
5. Gromads'kyi rukh ta stanovlennia gromadians'kogo suspil'stva v Ukrayini [Public Movement and Forming the Civil Society in Ukraine] : [materialy IV Vseukraynskoj nauko-vo-praktychnoy konferentsiyi, (Simferopol 6-8 zhovtynya 2011 r.). – Simferopol : TSRONI, 2011. – 72 s.

Матеріал надійшов до редакції 13.09. 2013 р.

Лазуріна Н. П. Патріотизм и национальная идея как ценностные составляющие гражданской компетентности личности.

В статье проанализировано влияние патриотизма и национальной идеи на процесс формирования гражданской компетентности личности в современном украинском обществе. Исследована взаимосвязь патриотизма и национальной идеи как закономерности в процессе становления и развития современного государства. Обосновано, что на процесс становления правового государства и гражданского общества в Украине будет иметь сильное влияние взаимосвязь патриотизма и национальной идеи в составе гражданской компетентности личности.

Ключевые слова: патриотизм, национальная идея, гражданская компетентность личности.

Lazurina N. P. Patriotism and National Idea as Axiological Components of a Person's Civil Competence.

The article presents the influence of patriotism and national idea on forming a person's civil competence in the modern Ukrainian society. The author researches the interrelation between patriotism and national idea as a rule in the process of forming and development of the modern society. The author claims that the process of forming the legal state and the civil society in Ukraine is influenced greatly by the interrelation of patriotism and national idea as a part of a person's civil competence. The process of forming the person's civil qualities is always the context of the social basis of civility where this person lives. The person's civil qualities are the special result of the influence of different factors of socialization including the civil culture that is the basis of the civil competence functioning. Among main obstructions to form a patriot citizen in the modern Ukrainian society are the non-dominating position of patriotism and national idea in the state development ideology and the general low level of the civil culture. The work describes main directions of the state policy in the sphere of forming patriotism and national idea and their inclusion into the person's civil competence.

Key words: patriotism, national idea, the person's civil competence.